

Dr hab. Anna Fidelus prof. UKSW
Kierownik Katedry Profilaktyki i Resocjalizacji
Wydział Nauk Pedagogicznych
Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

Recenzja rozprawy doktorskiej

„Resocjalizacja poprzez inkluzję społeczną na przykładzie wolontariatu hospicyjnego skazanych”

autorstwa magister Renaty Deki,
przygotowanej pod kierunkiem prof. UMK dr hab. Piotra Krakowiaka
wykonana na zlecenie Rady Dyscypliny Naukowej Pedagogika
Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu

Recenzowana praca ma charakter empiryczny i poświęcona jest niezmiernie istotnej, jak również w niewielkim stopniu w literaturze rodzimej eksplorowanej, problematyce inkluzji społecznej i jej funkcji w procesie resocjalizacji osób pozbawionych wolności. Toteż już dokonując wstępnej oceny pracy mogę stwierdzić, że Autorka podjęła problem niezwykle ważny społecznie, dopełniając tym samym lukę w badaniach pedagogicznych, zaś rozwiązując go spełniła ustawowe wymagania zawarte w ustawie regulującej uzyskiwanie stopnia doktora nauk społecznych w zakresie pedagogiki. Przedkładając oryginalne rozwiązanie problemu naukowego udokumentowała zarówno posiadanie ogólnej wiedzy w dziedzinie nauk społecznych, w dyscyplinie pedagogika, jak również umiejętność planowania i samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Tezę tę uzasadniam dokonaną poniżej oceną teoretycznych i metodologicznych podstaw przedstawionych badań oraz sposobów analizy i interpretacji ich wyników.

Recenzowana praca doktorska *Resocjalizacja poprzez inkluzję społeczną na przykładzie wolontariatu hospicyjnego skazanych* autorstwa magister Renaty Deki składa się z pięciu rozdziałów podzielonych na podrozdziały, wstępu, zakończenia, bibliografii, aneksu (formularz zgody, spisu tabel, rysunków, wykresów i map). Całość zawiera się na 402 stronach maszynopisu.

Rozdział pierwszy *Kształtowanie się współczesnej myśli penitencjarnej-od zemsty po oddziaływania korekcyjno-naprawcze i włączenie do społeczeństwa* poświęcony jest analizie

podstawowych pojęć związanych z procesem resocjalizacji, ze szczególnym uwzględnieniem rozwoju myśli resocjalizacyjnej w Polsce. Autorka w tej części pracy przedstawia uwarunkowania procesu resocjalizacji w warunkach instytucji więzienia, prezentując rys historyczny postrzegania funkcji kary pozbawienia wolności, zadania realizowane w warunkach izolacji penitencjarnej, a także wykorzystywane modele i metody oddziaływań resocjalizacyjnych. Wiele miejsca Autorka poświęciła założeniom inkluzji społecznej, szczególnie podkreślając jej rolę w projektowaniu oddziaływań resocjalizacyjnych. Teoriami, które zainspirowały Autorkę i zostały wykorzystane w zrealizowanym projekcie były Teoria społecznego uczenia się Alberta Bandury, Teoria społeczna Margaret Archer i Teoria roli społecznej Geoga H. Meada. Wybór zaprezentowanych trzech teorii jest zasadny, szczególnie należy podkreślić wybór koncepcji Margaret Archer, rozwijającej kwestie struktury i sprawstwa, doceniając związek między jednostką i społeczeństwem. Dzieła brytyjskiej socjolog, mimo że już są znane w Polsce, to jednak na gruncie pedagogiki resocjalizacyjnej wykorzystywane są sporadycznie. Dlatego należy docenić podjęty wybór Doktorantki. W przywołanych teoriach zabrakło mi jednak odniesienia prezentowanych założeń koncepcji do sytuacji osób skazanych. Należy jednak zaznaczyć, że przyjęta przez Autorkę perspektywa teoretycznej analizy zjawisk, stanowiących przedmiot zaprojektowanych badań jest umotywowana, zaś jej rozbudowanie uzasadnia cel tego rodzaju eksploracji, który jest złożony i wieloaspektowy zarówno z perspektywy różnych podmiotów badań i jednocześnie źródeł informacji (skazani, pracownicy Służby Więziennej, pracownicy hospicjum) jak i ich przedmiot, który determinuje złożoność i swoistą kompleksowość analizowanych zmiennych wraz z ich powiązaniem oraz porównaniami w obrębie wyróżnionych grup. Analiza treści pierwszego rozdziału rozprawy doktorskiej mgr Renaty Deki wskazuje na rozległą erudycję Doktorantki w zakresie opisywanej wiedzy i przytaczanych wiadomości, potwierdzając tym samym Jej kompetencje merytoryczne. Autorka pracy skorzystała w tej części głównie z pedagogicznych, socjologicznych i psychologicznych opracowań naukowych poświęconych problematyce resocjalizacji, inkluzji społecznej i teorii społecznych.

Rozdział drugi rozprawy doktorskiej zatytułowany jest *Hospicjum w służbie umierającym*. Doktorantka przedstawiła w nim treści dotyczące zarówno samej genezy i rozwoju opieki paliatywno-hospicyjnej w Polsce i na świecie, jak również przeanalizowała formy, rodzaje i zasady sprawowania opieki paliatywno-hospicyjnej. W ostatnim podrozdziale tej części szczegółowo omówiono zadania właściwe dla poszczególnych członków zespołu interdyscyplinarnego, uwzględniając dział medyczny i niemedyczny. To bardzo ważny rozdział

w kontekście problematyki podjętej w dysertacji. Zwrócenie uwagi na specyfikę opieki paliatywno-hospicyjnej, ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji pacjentów i ich rodzin jest bardzo cenne i potrzebne. Tym bardziej w kontekście podejmowanej działalności wolontariackiej w grupie skazanych. Należy podkreślić, że Doktorantka dokonała pogłębionej analizy opisywanych problemów i wykazała się szeroką wiedzą i zrozumieniem istoty zagadnienia. Obok, ogólnie scharakteryzowanych zagadnień w obszarze opieki hospicyjnej, szczegółową uwagę poświęciła tym kwestiom, które zostały uwzględnione w projekcie badawczym. Takie selektywne podejście uważam za bardzo cenne, gdyż sprzyja przejrzystości opracowania. Logicznym uzupełnieniem rozważań teoretycznych zawartych w pierwszych dwóch rozdziałach jest rozdział trzeci *Wolontariat a opieka paliatywna i hospicyjna*. W tej części Autorka przedstawiła ewolucję myślenia o wolontariacie w Polsce i na świecie. W szczególności wartościowe są analizy poświęcone współczesnemu rozumieniu wolontariatu, ukazujące tę działalność w aspekcie integralności z opieką paliatywno-hospicyjną. Istotnym podrozdziałem w tej części pracy jest fragment poświęcony wolontariatowi hospicyjnemu skazanych w Polsce, głównie podejmowanemu w środowisku Gdańska. Zabrakło mi w tym rozdziale informacji o próbach wykorzystania wolontariatu hospicyjnego jako jednej z form pracy z osobami pozbawionymi wolności w zakładach karnych w skali całej Polski. Podsumowując część teoretyczną recenzowanej pracy, należy podkreślić, że jej zawartość wyczerpująco uzasadnia realizację projektu badawczego. Autorka jasno, w sposób formalnie uporządkowany i treściowo wyczerpujący, przedstawia stan poglądów w tematyce koncepcji resocjalizacji, opieki paliatywno-hospicyjnej i działalności wolontariackiej podejmowanych we wcześniejszych publikacjach, dokonuje ostatecznej rekapitulacji przyjętych założeń teoretycznych - stanowiącej podstawę konceptualizacji i operacjonalizacji projektu badawczego. Autorka prezentując konkretne teorie opiera się na licznych źródłach, korzystając zarówno z klasycznych opracowań, jak również z bieżącej, aktualnej literatury rodzimej i obcojęzycznej w zakresie przywoływanych treści merytorycznych. Ta część pracy potwierdza kompetencje intelektualne Doktorantki, uzasadniając celowość Jej starań o awans akademicki.

Kolejny rozdział, zatytułowany *Metodologiczne podstawy badań własnych* poświęcony jest uszczegółowieniu założeń metodologicznych rozprawy. Prezentuje przedmiot, cel i problematykę podjętych badań, instrumentarium badawcze zastosowane w autorskich eksploracjach empirycznych. Doktorantka szczegółowo opisała dobór grupy badawczej, procedurę badawczą a także zaprezentowała aspekty etyczne badań własnych. Podjętej aktywności badawczej Doktorantki przyświecał główny cel, którym było dokonanie

pogłębionej analizy funkcji spełnianych przez inkluzję społeczną w procesie resocjalizacji osób pozbawionych wolności. Dążąc do jego osiągnięcia Autorka wyznaczyła cel diagnostyczny, pozwalający na rozpoznanie roli inkluzji społecznej w kontekście optymalizacji podejmowanych oddziaływań podejmowanych wobec osób pozbawionych wolności. W tym celu Autorka dążyła do poznania subiektywnych znaczeń, jakie „osadzenie nadają możliwości uczestnictwa w życiu społecznym, a konkretnie fenomenowi „bycia wolontariuszem hospicyjnym” oraz poznanie znaczeń, jakie tejże formie aktywności osób pozbawionych wolności nadają funkcjonariusze Służby Więziennej oraz członkowie hospicyjnych zespołów interdyscyplinarnych” (s.169). Istotnym dążeniem Autorki dysertacji jest rozpoznanie roli, „jaką aktywność wolontariacka spełnia w rekonstruowaniu innych ról społecznych, a konkretnie roli członka rodziny, roli członka społeczności, roli zawodowej oraz roli skazanego” (s. 169). Opracowując projekt badawczy Autorka wyznaczyła również cel praktyczny - wypracowanie wniosków możliwych do zastosowania w obszarze działań resocjalizacyjnych, ze szczególnym wykorzystaniem założeń inkluzji społecznej. Przedmiotem badań Autorka uczyniła diagnozę zadań inkluzji społecznej w ramach procesu resocjalizacji osób pozbawionych wolności, natomiast obiektem badań są skazani, będący minimum sześć miesięcy wolontariuszami, funkcjonariusze Służby Więziennej oraz hospicjanci. Za zasadne, w zaplanowanym projekcie badawczym, uważam przyjęcie strategii jakościowej i obranie paradygmatu interpretatywnego. Należy zaznaczyć, że Doktorantka przejrzyście i wnikliwie uzasadniła podjęte wybory.

Postawiony problem główny pracy: *Jakie funkcje w procesie resocjalizacji spełnia inkluzja społeczna, realizowana poprzez zaangażowanie w wolontariat hospicyjny?* dopełnia pięć problemów szczegółowych:

1. *Jak przebiega proces stawania się wolontariuszem przez osoby pozbawione wolności?*
2. *Jaką rolę odgrywa zaangażowanie w wolontariat hospicyjny w rekonstruowaniu przez osoby pozbawione wolności roli członka rodziny?*
3. *Jaką rolę odgrywa zaangażowanie w wolontariat hospicyjny w rekonstruowaniu przez osoby pozbawione wolności roli zawodowej?*
4. *Jaka rolę odgrywa zaangażowanie w wolontariat hospicyjny w rekonstruowaniu przez osoby pozbawione wolności roli członka społeczności?*
5. *Jaką rolę odgrywa zaangażowanie w wolontariat hospicyjny w rekonstruowaniu przez osoby pozbawione wolności roli skazanego?*

W następstwie wyznaczonego celu, przedmiotu i problemów badawczych Autorka, postępując konsekwentnie z założeniami określonymi dla projektów badawczych, dokonała wyboru metody badawczej, wyznaczając określone techniki i narzędzia badawcze. Wybór metody etnograficznej uważam za zasadny, podobnie jak w pełni podzielam zastosowanie jako głównej techniki, otwartego wywiadu pogłębionego, uzupełnionego obserwacją oraz analizą dokumentów. Narzędziem wykorzystanym w procesie gromadzenia danych były dyspozycje do wywiadu. Również pozytywnie oceniam dobór grupy badawczej i terenu badań. Przyjęte przez Autorkę kryteria doboru nie tylko świadczą o bardzo dobrej znajomości specyfiki badanej grupy, ale również potwierdzają wiedzę w zakresie metodologii badań jakościowych. Uzasadnieniem wyrażonej oceny warsztatu metodologicznego Autorki jest również prezentacja procedury badawczej. Doktorantka szczegółowo opisała proces gromadzenia danych i analizy zebranych wyników badań. Zaprezentowane schematy i tabele pozwoliły na usystematyzowanie, a jednocześnie na przejrzyste ukazanie etapu analizy zebranego materiału. Warte zaznaczenia jest również poruszenie przez Autorkę kwestii związanych z etyką badań, ich rzetelnością, a także występującymi ograniczeniami związanymi z prowadzeniem badań terenowych. Zaprezentowane treści świadczą o dojrzałości badawczej Autorki, co w mojej ocenie zasługuje na szczególne uznanie. W konkluzji oceny rozdziału metodologicznego, należy stwierdzić, że Autorski projekt badawczy zaprojektowany i przeprowadzony został starannie i logicznie, z uwzględnieniem wszystkich koniecznych elementów warunkujących prawidłowe postępowanie badawcze, prowadzące do realizacji założonych celów.

W rozdziale piątym *Analiza zebranego materiału empirycznego* Doktorantka zaprezentowała interpretację otrzymanych wyników badań. Należy zauważyć, że pozyskany materiał badawczy jest niezwykle obszerny. W pierwszej kolejności przedstawiono charakterystykę badanej grupy, którą stanowią trzy podgrupy tj. osoby pozbawione wolności (12 osób: 3 kobiety i 9 mężczyzn), funkcjonariusze Służby Więziennej (4 mężczyzn i 5 kobiet) i członkowie zespołów opiekuńczych (12 kobiet i 1 mężczyzna). Cennym uzupełnieniem zaprezentowanej charakterystyki badanych są zamieszczone tabele syntetycznie ujmujące opisy badanych osób (Tab. 3, Tab. 4, Tab. 5 – ss. 221- 227). Podstawowy, analizowany materiał badawczy uzyskano w następstwie przeprowadzonych 34 wywiadów pogłębionych ze skazanymi, pracownikami Służby Więziennej i członkami zespołów interdyscyplinarnych. Wartościowym dopełnieniem był materiał pozyskany z badań terenowych oraz dokumentacji zakładowej. Otrzymane wyniki pozwoliły Autorce na wyodrębnienie kategorii centralnej – roli społecznej obejmującej dwie podrzędne kategorie – stawanie się wolontariuszem i rekonstruowanie innych ról społecznych.

Analiza zebranego materiału badawczego pozwoliła Autorce pracy na uchwycenie charakterystycznych etapów w trajektorii stawania się wolontariuszem. W obszarze analizy procesu stawania się wolontariuszem przeanalizowane zostały zagadnienia dotyczące redefiniowania pojęcia wolontariatu, drogi do wolontariatu, motywacji, obaw związanych z pełnieniem nowej roli i obowiązków wchodzących w zakres jej realizacji. Natomiast kategoria – rekonstruowanie innych ról społecznych - uwzględnia wnioskowanie w zakresie postrzegania roli członka rodziny, roli pracownika, roli członka społeczeństwa, roli skazanego oraz postrzegania struktury „Ja”. Zarówno w pierwszej części materiału – prezentującego uwarunkowania stawania się wolontariuszem, jak w drugiej - przeznaczonej opisowi rekonstruowania innych ról społecznych, oprócz materiału prezentującego wskazane problemy, bardzo cenne są informacje zawarte w opracowanych rysunkach i podsumowaniach domykających tematyczne analizy. Taka prezentacja materiału świadczy o bardzo dobrej znajomości problemu podjętego przez Doktorantkę i potwierdza Jej umiejętności analityczne i syntetyczne. To bardzo pożądana zdolność, szczególnie ważna dla badacza rozpoczynającego swoją drogę naukową. Wyniki badań, które przedstawiła Doktorantka nie tylko wzbogacają i aktualizują wiedzę o roli działalności wolontariackiej w procesie resocjalizacji, ale stanowią przysłowiową kopalnię materiałów źródłowych, do których będą mogli sięgnąć także inni pedagodzy, pracownicy socjalni, psychologowie czy badacze zainteresowani problemami skazanych, a przede wszystkim osoby organizujące działalność wolontariacką. Wnioski płynące z badań są poparte zarówno literaturą przedmiotu, jak i własnymi doświadczeniami. Z pewnością interpretacje występujących tendencji w analizowanym obszarze i ich praktyczne aplikacje mogą być zawsze bardziej rozbudowane i pogłębione, te przedstawione przez Autorkę, w kontekście przyjętych przez Nią założeń teoretycznych i metodologicznych, są wystarczające.

Podsumowanie rezultatów badawczych zawiera podrozdział 5.3 *Wnioski z badań własnych i rekomendacje*. W tej części pracy przedstawiono syntetyczne odpowiedzi na sformułowane problemy badawcze, wysunięte zostały także ważne wnioski dla praktyki resocjalizacyjnej. Szczególnie należy podkreślić, że propozycje Doktorantki wpisują się we współczesne paradygmaty pedagogiki resocjalizacyjnej, pozostające w nurcie teorii poznawczych i interakcyjnych. Te bardzo istotne podejścia, są jeszcze zbyt mało doceniane w praktyce. I choć w opracowaniach teoretycznych znajdujemy prezentacje współczesnych tendencji w pedagogice resocjalizacyjnej, to nie znajdujemy ich odniesień do działań praktycznych. Toteż za szczególnie wartościowe uznaję zaprezentowane przez Doktorantkę pragmatyczne

propozycje w obszarze pracy resocjalizacyjnej. W omawianym podrozdziale Pani magister Renata Deka, odniosła się do postawionych w projekcie badawczym problemów szczegółowych. Pierwsza kwestia dotyczyła procesu stawania się wolontariuszem przez osoby skazane. Obok wyszczególnionych etapów procesu stawania się wolontariuszem, Autorka dysertacji zwróciła uwagę na czynniki wzmacniające i zakłócające realizację tego procesu. W dalszej kolejności Autorka zauważyła, że aktywność wolontariacka skazanych odgrywa istotne znaczenie w rekonstruowaniu innych ról społecznych, między innymi pobudza do refleksji nad poszukiwaniem tożsamości indywidualnej i społecznej, przyczynia się do rekonstruowania zarówno roli członka rodziny, roli zawodowej, roli członka społeczności lokalnej a także roli osadzonego. Doktorantka podkreśla, że wejście skazanych w rolę wolontariusza pozwala na realizację wielu zadań istotnych zarówno dla samego skazanego, jak również dla otoczenia, w tym: rodziny, społeczności lokalnej, środowiska zawodowego. Autorka dysertacji zauważyła m.in. że „wykorzystywanie w toku pracy z osobami pozbawionymi wolności oddziaływań opartych na inkluzji społecznej może wreszcie stanowić formę przygotowania do przyszłego funkcjonowania w środowisku wolnościowym” (s.364). To bardzo cenne uwagi, które powinny być podstawą organizacji pracy resocjalizacyjnej w placówkach penitencjarnych. Autorka m.in. zwróciła uwagę na konieczność popularyzowania działalności hospicyjnej skazanych, które – jak potwierdziły wyniki uzyskanych badań - są wyjątkowo istotne w procesie zmian postaw społeczeństwa wobec skazanych. W podejmowaniu aktywności hospicyjnej skazanych niezwykle ważna jest aktywność pracowników Służby Więziennej i pracowników placówek hospicyjnych. Autorka podkreśla, że zaangażowanie w wolontariat, oprócz indywidualnych korzyści dla samego skazanego, wzmacnia integrację różnych grup społecznych, a w konsekwencji przyczynia się do budowania kapitału społecznego. Przedstawione rekomendacje są niezwykle cenne. W części tej zawarto również wskazania aplikacyjne uzyskanych wyników badań, które odnoszone są zarówno do wiedzy teoretycznej, jak i stanowią rezultat dokonanych analiz empirycznych. W mojej ocenie warstwa aplikacyjna pracy mogłaby być bardziej rozbudowana, gdyż przeprowadzona analiza z próbą interpretacji na to pozwalała. W przypadku przygotowywania publikacji do wydania proponowałabym wyodrębnienie podrozdziału 5.3. jako oddzielnego rozdziału i rozszerzenie go o krytyczne uwagi w zakresie aktualnych rozwiązań systemowych i prezentację praktycznych wskazówek do pracy resocjalizacyjnej ze skazanymi. Niewątpliwie jednak, zawarte rekomendacje pragmatyczne są bardzo ważne i osadzone są w dokonanych przez Doktorantkę eksploracjach badawczych.

Podsumowując, mimo przedstawionych uwag, mogę z przekonaniem stwierdzić, że Pani mgr Renata Deko wykazała się w swojej dysertacji doktorskiej umiejętnością stawiania oryginalnych pytań badawczych z zakresu pedagogiki, wiedzą i zdolnościami analitycznymi pozwalającymi na udzielanie odpowiedzi na postawione problemy badawcze. Analizy prowadzone są konsekwentnie, prezentacja wyników badań jest spójna z założeniami metodologicznymi, wnioskowanie i wstępne interpretacje są prawidłowe, świadczące o panowaniu nad bogatym i złożonym materiałem empirycznym, a także o umiejętności odnoszenia go do przyjętych założeń teoretycznych. Szczególną wartość recenzowanej pracy upatruję w trzech elementach: 1) wzbogaca istniejący stan wiedzy dotyczący roli wolontariatu hospicyjnego w procesie resocjalizacji skazanych; 2) dowodzi użyteczności naukowych typologii i charakterystyk osób skazanych; 3) dostarcza ważnych wniosków dla praktyki resocjalizacyjnej, ze szczególnym uwzględnieniem roli wolontariatu.

Stwierdzam, iż **rozprawa w pełni spełnia kryteria dotyczące nadania stopnia doktora nauk społecznych w dyscyplinie pedagogika**. Spełnia także wymogi wynikające z art. 13 ust. 1 Ustawy z dnia 14 marca 2003r. (Dz.U. 2014, poz. 1852).

Biorąc pod uwagę powyższe argumenty **wnoszę do Rady Dyscypliny Naukowej Pedagogika Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu o dopuszczenie mgr Renaty Deki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.**

Renata W. W. WDr.

